

הרב שלמה קורץ שליט"א – בגדרי "מגבן"

ראשי פרקים:

- א. מה הוא גיבון?
- ב. מגבן וחולב- האם איסורם מן התורה או מדברי חכמים?
- ג. האם יש איסור מגבן בעשיית עיגול דבילה (דיבוק פירות)?
- ד. היחס בין הסוגיא בדף צ"ה לסוגיא בדף קל"ד
- ה. כיצד יש איסור בנין באוכלין למאן דאמר שאין בנין בכלים?
- ו. סתירה בפירור הגבינה
- ז. גיבון בעשיית גלידה
- ח. סיכום

א. מה הוא גיבון?

[האם גיבון הוא "קיבוץ פתיתי הגבינה" או "נתינת הצורה"?

הגמרא בשבת (צ"ה ע"א) מביאה ברייתא: "ת"ר החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת, המכבד והמרבץ והרודה חלות דבש, שגג בשבת חייב חטאת, הזיד ביו"ט לוקה מ', דברי ר' אליעזר. וחכ"א אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות". הגמרא (שם) מביאה שר"נ בר גוריא שאל בבהמ"ד משום מה חייב במלאכות אלו, והשיבו לו ש"מגבן חייב משום בונה".

מה הוא "מגבן", הערוך (בערך גבן) פירש: "המקפה גבינה ומקבץ פתיתי החלב לעשותם חריץ של גבינה". וכ"כ הר"ח (קל"ד ע"א): "לקבץ פתיתי החלב הקפוי ולעשותם חריץ של גבינה". אם כן, קיבוץ פתיתי הגבינה להיותם חריץ של גבינה זהו מגבן שחייב עליו משום בונה. וכן נראה שלמד הרמב"ם (הל' שבת פ"ז ה"ו) והגדיר: "אם גיבנו ועשאו גבינה חייב

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

משום תולדת בונה, שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבק הכל עד שיעשה גוף אחד הרי זה דומה לבנין".

אמנם מצינו לכאורה הבנה אחרת בדברי הראשונים דכתב בפסקי הרי"ד (שבת שם) שמגבן הוא "שכל הגבינה קפויה ועומדת ביחד, וכשמכניסה בכלי הגומא ודוחק אותה שם ודמי לבונה". הרי"ד מלוניל כתב (על הרי"ף בב"מ נ"ב ע"א): "שלש אותו חלב שנדבק ובונה ממנו בכלי עיגול אחד". הריבב"ן (שבת ע"ג ע"ב) כתב: "מניח גבינה קפויה בכלים קטנים, ועושים אותם שם כעין בנין". נראה שלדבריהם מגבן איננו קיבוץ החלקים, אלא עשיית הצורה לגבינה, והיא הבנין. יתכן שיש משמעות לכלי במלאכה זו, כפי שהזכירו כל ג' ראשונים אלו. (יש לציין שגם הערוך עצמו, בערך חלב, כתב ש"מגבן לוקח הקפוי ומשימו בתוך הקב", וצ"ע מדבריו לעיל בערך גבן שנראה שפירש באופן אחר).

בדרשות מהר"ח או"ז (סי' א') כתוב: "נסתפק מהר"ח זצ"ל אם הפירוש כשהוא מרבע או מעגל הגבינה זה נקרא בנין, א"כ לפי"ז הטווארוג היה מותר לעשות ביו"ט, דאינו חושש אם לרבעו או לעגלו, אבל אם הפירוש הוא משום שנעשה גוש אחד, א"כ גם הטווארוג היה אסור לעשות ביו"ט". נראה שהסתפק בין ב' הבנות אלו.

ב. מגבן וחולב- האם איסורם מן התורה או מדברי חכמים?

הראשונים (ושורש מחלוקת זו קיים כבר בגאונים) נחלקו בהבנת הברייתא הנ"ל, האם הרישא של "חולב מחבץ ומגבן" גם היא מדברי ר' אליעזר, וחכמים חולקים על הכל וסוברים שאינם אלא מדרבנן, או שהרישא היא לכו"ע, ואף חכמים מחייבים על דברים אלה חטאת, ולא נחלקו אלא במכבד ומרבע ורודה חלות דבש. הנפק"מ מדיון זה היא האם למעשה מגבן איסורו מדאורייתא או שאיסורו מדרבנן בלבד (אי קי"ל כחכמים).

דהנה, רב האי גאון (הביאו הרשב"א בשבת צ"ה) והרמב"ן (קמ"ד ד"ה "הא דאמר ר"ח"), הרשב"א, הרי"ן בשם הרא"ה, הריטב"א, פסקי הרי"ד והרי"א ז" (פ"י ה"ג אות ט') נקטו שהרישא היא מדברי ר' אליעזר, אבל לדעת חכמים אינם אלא משום שבות והכי נקטינן.

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

יסוד שיטתם הוא בפשט הברייתא דנראה שהיא מדברי רבי אליעזר, דאי לאו הכי מה הקשר בין הרישא לסיפא "וכי אבות מלאכות או תולדותיהם באו לפרש בברייתא זו" (ל' הרמב"ן). וכן משמע בירושלמי (פ"ז ה"ב): "מח' ר"א וחכמים דאיתפלגון המכבד המרבץ המגבן המחבץ החולב והרודה חלות דבש חייב חטאת דברי ר"א, וחכ"א משום שבות". משמע מהירושלמי שעל כל הדברים נחלקו. עוד הקשו ראשונים אלו ד"חולב חייב משום מפרק" כמתבאר שם בגמרא, והלא מפרק הוא תולדה דדש ואין דש אלא בגידולי קרקע לדעת חכמים כדעת רבא (ע"ה ע"א), ולכך אין דישה בפציעת חילזון והוצאת דמו, וא"כ בעלי חיים הרי אינם גידולי קרקע, ואין בהם איסור דישה, ואם כן חולב אינו יכול להיות אסור מן התורה מדין מפרק, אלא על כרחך דברי ר' אליעזר הם, וצריך לומר שלדעתו יש דישה שלא בגידולי קרקע, אבל לחכמים אינו אלא משום שבות.

לעומתם, רבים מן הגאונים ומהראשונים נקטו שמגבן איסורו מן התורה. הלא הם: **רב מתתיה גאון ורב צמח גאון** (תשובת הגאונים שערי תשובה סי' רכ"א), **הר"ף** (תשובות סי' שי"ב ושבת ל"א ע"ב), **רש"י** (פסחים ס"ה ע"א ד"ה אחד זה), **התוספות** (שבת ע"ג ע"ב ד"ה מפרק, צ"ה ע"א ד"ה והרודה), **הרא"ש** בפ' כלל גדול, **המאירי**, **האגודה** (כלל גדול סי' ק"ב), **אר"ז** (הל' שבת סי' נ"ח), **ראבי"ה** (שבת רכ"ג), **כלבו** (סי' ל"א), **אורחות חיים** (הל' שבת קל"ג), **שיבולי הלקט** (קכ"ג), **רבינו ירוחם** (נתיב י"ב חי"ד), **הרמב"ם** הנ"ל, וכן נראה לומר בדעת **השר"ע** (שכתב בסי' שי"ט סי"ז: "המחבץ תולדת ברור הוא"). אם כי ניתן לדחות שרצה לומר רק שיש איסור במחבץ ולא נחית להכריע אי איסור זה הוא איסור מדאורייתא או מדרבנן. (הרשב"א והחכמת שלמה כתבו שכן הכרעת ר"ח, וכנראה מקורם ממה שר"ח הביא שיטה זו בסוף דבריו – בנדפס בש"ס וילנא צו: - ומשמע שזו מסקנתו. אך בהמשך דבריו חזר ופירש לפי שתי השיטות, ואם כן לא ברור שהכריע כך).

הר"ח בסוגיין הביא ב' דרכים בהבנת פסק זה: או דנימא דאמנם הרישא היא דברי ר"א, אבל הואיל והאמוראים מפרשים את שיטתו, נראה שהלכה כדבריו, וכ"כ מפורשות בשיבולי הלקט. או דנימא דחכמים נחלקו

אארוג לשבת – בגדרו מגבן

רק בסיפא, אבל הרישא היא אליבא דכולי עלמא, וכן מפורש ברש"י הנ"ל ובבעל המאור, והחכמת שלמה כתב שזו הבנת הר"ף הרמב"ם והרא"ש.

אלא דא"כ, שהסיפא דברי הכל, קשה, מאי טעמא חולב חייב משום מפרק, והלא אין דישה אלא בגידו"ק? אף בזה נאמרו ב' דרכים. הראשונים שסברו שבאמת אין דישה אלא בגידו"ק ביארו שמפרק שנאמר בחולב אינו מפרק תולדה של דש, אלא מפרק ששייך למלאכת ממחק, כדברי ר"ת בתוס' (ע"ג שם), או למלאכת גוזז, לשיטת ריב"א (תוס' רא"ש שם). יש שביארו שבעלי חיים חשובים גידולי קרקע, וחילקו בין חילזון שדינו כדין הדגים שאינם חיים מן הקרקע ובהם אין דישה, מה שאין כן חולב מבהמה, שחיה מהקרקע ודינה כגידולי קרקע. יש ראשונים שנקטו דלהלכה קי"ל כר' יהודה (ע"ד ע"א) שיש דישה גם בדברים שאינם גידו"ק, ולכן חולב חייב משום דש, כן ביארו התוס' (ע"ג) אליבא דרש"י, עיי"ש.

ראשונים אלו הביאו ראייה לדבריהם מהסוגיא בכתובות (ס' ע"א): "תניא רבי מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת. מאי טעמא, יונק מפרק כלאחר יד הוא, ובמקום צערא לא גזרו רבנן. אמר רב יוסף הלכה כרבי מרינוס". משמע שיונק הוא דרבנן הואיל והוא כלאחר יד (שינוי), ומכאן שחולב כדרכו איסורו מן התורה, וע"כ צ"ל או דהלכה כר"א או דכו"ע מודו בהכי.

לעומתם, הראשונים דלעיל דסברו דחולב משום שבות בלבד הוא יישוב את הסוגיא בכתובות בכמה אופנים. דרך אחת ביארו דהסוגיא שם נקטה טעם להתיר אפי' לשיטת ר"א הסובר שחולב איסורו מן התורה, ולא אליבא דהלכתא. כן ביאר רב האי גאון הנ"ל, וכפי שביארו שם התוס' אליבא דר' יהודה עיי"ש. הסבר אחר הוא שחולב דינו שווה ליונק, דשניהם אינם מפרק ממש, כ"כ הרמב"ן. והסבר נוסף הוא שלמרות שחולב אינו אלא משום שבות, מ"מ כיון דדמי למפרק לא התירו זאת בחולה עד שיהא גם שינוי, ורק כך מותר. כ"כ הרמב"ן במסקנתו, ודלא כתוס' (סוד"ה מפרק ע"ג ע"ב) שמיאנו לומר זאת, ובדעת התוס' נראה שסברו שבמקום צער אפשר להתיר מלאכה דרבנן ללא סניף נוסף.

לראשונים אלו הסבורים שמגבן אינו אלא משום שבות יש להסתפק בטעם האיסור, האם איסורו משום עובדין דחול בעלמא, או שמא משום

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

דדמי לבונה. ולאפשרות השניה נטה הרב פעלים (אר"ח ח"א סי' י"ט) שהציג ב' צדדין אלו עיי"ש. וכן משמע קצת מדברי הרמב"ן הנ"ל בחולב שהחמירו בו משום דדומה למלאכת מפרק דדש, ה"נ י"ל במגבן שנאמר בברייתא ביחד איתו.

ג. האם יש איסור מגבן בעשיית עיגול דבילה (דיבוק פירות)?

הרמב"ם פסק (פ"ח ה"ו): "המקבץ דבילה ועשה ממנה עיגול או שנקב תאנים והכניס החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדת מעמר וחייב, וכן כל כיוצא בזה". וכ"כ במקום אחר (פכ"א ה"א): "המדבק פירות עד שיעשו גוף אחד חייב משום מעמר", והובאו דבריו בשו"ע (סי' ש"מ ס"י). הקשה שם המ"א (סקי"ז): "צ"ע למה לא יתחייב בזה משום בונה, כמ"ש גבי מגבן", וכוונתו דלכאורה לפי דברי הרמב"ם לעיל שהמקבץ חלק אל חלק עד שיעשה גוף אחד הרי זה תולדת בונה, א"כ ה"נ יש לאסור כאן מדין בונה.

המ"א תירץ: "צ"ל דלא מיקרי בונה אלא כשמתכוון ליפותו ולהשוותו". דהיינו לא די בקיבוץ חלקים לגוף אחד, אלא צריך שיהא מתן צורה או ייפוי לגוף זה. מכח דברי המ"א האלו פסק החי"א (כלל ל"ט ס"א): "אפילו בדבר מאכל שייך בנין כמו מגבן גבינה וכיוצא בו, ולא דווקא גבינה, אלא אפי' המדבק פירות ומכוין לעשותם בעל תמונה, ארוך או מרובע, חייב משום בונה". וכן פסק בקיצור שו"ע (סי' פ' סכ"ה): "איסור בונה שייך גם במאכל, כגון המגבן גבינה או שמדבק פירות ומשוה אותן שיהו יפים".

דברי המ"א בישוב הרמב"ם קשים, דאין לחילוק זה רמז בדבריו, ואדרבא לשון זו: "שיעשו גוף אחד" מופיעה במגבן ובמעמר בשווה, וכן הקשה ברב פעלים שם. אמנם היסוד של עשיית הצורה מצינו כביאור אחר למושג מגבן, כנ"ל בשם פסקי הרי"ד ודעימיה כמושג עצמאי שהוא לדעתם הגדרת מגבן.

בקיצור שו"ע שם המשיך: "ולכן כשחותכים בצלים עם ביצים או עם חלב – דג-מלוח יש לזהר שלא להשוותן וליפותן, אלא יניחם כמות שהם". ובדרכי הלכה הוסיף: "ויזהר כשמכין בכלי הגשה חומוס וכדומה, לא ליישרו יפה ע"ג הצלחת". דבריהם צ"ע, דהמ"א הוסיף שלא די בקיבוץ

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

חלקים לגוש אחד אלא שצריך גם לייפות אותו, ליתן לו חשיבות, אבל לייפות דבר שאינו גוש אחד כבצל עם ביצים או חומוס אין מקור לאוסרו מדיני מגבן (וכן העירו באורחות שבת ח"א פ"ז הע' י'). גם לפי הר"ד הנ"ל ודעימיה שביארו שמגבן הוא נתינת צורה לגבינה, לא נראה שבהשוואה בעלמא יהא אסור, ובפרט בדבר כזה שאינו דבוק ממש לא נראה שיחשב למגבן. אמנם כתב האורחות שבת (פט"ו אות כ"ג): "נראה דמותר ליטול סלט ביצים בכף הנותנת לסלט צורת חצי כדור, והיינו כאשר הסלט כבר מוכן באופן שחלקיו מדובקים זה בזה, אבל אם היו מפורדים במקצת והוא מדבקם בתוך הכף ה"ז אסור". וטעמו משום מגבן, שהוא קיבוץ חלקים לדבר בעל חשיבות דהיינו לצורה, אבל ברישא שהדבר כבר מדובק מותר. לכאורה לפי הר"ד ודעימיה יש לאסור, דמגבן לשיטתו הוא בעשיית הצורה גם ללא קיבוץ חלקים, וה"ה דיש לומר כן לכאורה גם בעשיית כדורי גלידה וכדורי אבטיח וכדומה, שיש לחוש למגבן⁸, וע"ע לקמן.

הקהילות יעקב (סי' מ"ג) מיישב את קושיית המ"א באופן אחר. הקה"י מביא ירושלמי (דמאי פ"ו ה"ה): "בכל מקום נשוך חיבור, מעוך אינו חיבור". פירוש הדברים הוא שלעניין טומאה וטהרה יש חילוק ברמת הדיבוק שבין החלקים. אם הדברים רק מעוכים ביחד, אינו נחשב דבר אחד, אבל אם הם דבוקים ברמה שכל אחד נושך בחבירו, ואי אפשר להפרידן בחזרה כל אחד לעצמו בלא שיטול מחבירו, אזי חשוב הכל אחד. כמ"כ לענייננו: במגבן הגבינה היא גוש אחד ממש, משא"כ עיגול דבילה, שאינו אלא תאנים מעוכות ביחד, לכך נאסר משום מעמר ולא משום מגבן. ראיה לדבר מדברי הרמב"ם בהל' טומאת אוכלין (פ"ו הי"ד): "הממעך אוכלין זה בזה וקיבצן כגון הדבילה והתמרים והצימוקים שקיבצן ועשאן גוף אחד אינן חיבור וכו'". עיי"ש דצירוף של פירות דבוקים אינו חיבור לטומאה, וה"ה לעניין דין מגבן. עפ"י דבריו דיבוק

⁸ **הערות עורך:** לכאורה כדור אבטיח אין בו משום מגבן כי לא עושה צורה חדשה למאכל אלא חותך אותו בצורה מסוימת. מה שמצאנו לשיטה שנותן צורה ללא קיבוץ נחשבת מגבן יש מקום לומר שהוא רק באופן שהחפצא **משתנה** לצורה זו, ולא באופן שהחפצא נשאר בתכונתו הקודמת. אגב יש להזכיר שלדעת הש"כ ייתכן שזה אסור משום רושם "אין להשתמש בכלי המיוחד לחיתוך אבטיח בצורה מיוחדת כמו משולש או עיגול" (פ"א סעיף י"ב. ויש לדון אם כדור הוא בגדר צורה מיוחדת). ומ"מ זה איסור אחר. (מ"ל)

אארוג לשבת – בגדרו מגבן

פירות אפי' לצורה אינו מגבן עד שיהו ממש מחוברים ליחידה אחת שקשה להפרידה מחלקיה (לפי"ז בסלט ביצים וחומוס לא שייך מגבן). אמנם גם לחילוק זה אין רמז בדברי הרמב"ם בהל' שבת.

ניתן ליישב את קושיית המ"א ולומר עפ"י דרכו של המנחת חינוך (עי' מוסך השבת זורע סוף ס"ק ז') שהרמב"ם לא מונה את כל המלאכות שחייב עליהם במעשה אחד, אבל אה"נ חייב משום כולם, וה"נ בעיגול דבילה חייב גם משום מגבן ולא רק משום מעמר, ולפי"ז גם בדיבוק פירות היא מגבן.

בפי' רבי דוד עראמה (נדפס לראשונה בשנת ה'ש"ה, ולאחרונה בהוצאת פרנקל) על הרמב"ם כבר התקשה בקושיית המ"א, וביאר: "משום שהוא גידולי קרקע (פירות) יותר יש לדמותו למעמר, ואף שהוא לקולא, דהבונה (שיעורו) בכל שהוא, אבל בגבינה דלא שייך עימור מחייבין ליה משום בונה". עפ"י דבריו, בגידולי קרקע שמדבקים יש מלאכת מעמר אבל לא מגבן, ולפי"ז היה מקום לומר דכיון דנקטינן דמעמר אינו אלא במקום גידולו, היא מותר לדבק פירות בבית. אמנם כתבו האחרונים (משנ"ב סי ש"מ סקל"ח בשם מעשה רוקח ונשמ"א) שדיבוק פירות שדרכו להיעשות בבית כבשדה חייבין עליו משום מעמר אף בבית.

ד. היחס בין הסוגיא בדף צ"ה לסוגיא בדף קל"ד

התוספות בשבת (צ"ה ע"א ד"ה "הרודה") הקשו, דהואיל וגיבון ביר"ט מותר מן התורה כדמשמע בשבת קל"ד (ע"א) שלא נאסר אלא הואיל ואפשר מערב יו"ט, א"כ כיון דקי"ל דאמרינן "מתוך" היא מותר לבנות בית ביר"ט, דהואיל והותרה מלאכת בונה במגבן ביר"ט דהוא צורך אוכל נפש, הותרה מלאכת בונה גם באופן שאינו לצורך אוכל נפש. מסקנת התוס' היא דאה"נ ואין איסור לבנות בית ביר"ט לצורך היום אלא משום עובדין דחול. לעומת זאת הרמב"ם נקט שחייבין על בנין ביר"ט, כמבואר בהל' שביתת יו"ט (פ"א ה"ב וה"ד), ולכאורה מדוע לא נאמר פה "מתוך". (יש אחרונים שיישבו דלא אמרינן "מתוך" מתולדה שהותרה על האב מלאכה עצמו - הנשמת אדם בריש כלל צ"ג, חתם סופר בחידושו בביצה י"ב ואגלי טל טוחן אות ט"ז).

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

בגמרא בשבת (קל"ד ע"א) נאמר לגבי יר"ט: "אמר ליה אביי לרב יוסף, מהו לגבן, א"ל אסור. מאי שנא מלישה, א"ל התם לא אפשר, הכא אפשר, וכו'". הקשו האחרונים על פי הרמב"ם דכיון שאיסורו של מגבן הוא משום בונה, מדוע לא הובא שם בסוגיא, ומדוע לא השיב לו דלישה הותרה ביר"ט משא"כ בונה (עי' מ"מ בריש הל' יר"ט דס"ל דבונה אפי' לצורך אכילה לוקה), ובשלמא אם לחכמים מגבן אינו אלא משום שבות, לק"מ, אבל אם הוא אסור מן התורה לכו"ע, מ"ט לא הוזכר שם. ועוד קשה, **דירושלמי** (שם) איתא שמחבץ ומגבן משום לש ולא משום בונה, וצריך להבין מה החילוק בין הבבלי והירושלמי.

הנשמת אדם (כלל צ"ג אות א') מבאר עפ"י המ"א הנ"ל, דהסוגיא בדף קל"ד גבי יר"ט עוסקת במגבן שאינו מגבן את הגבינה לצורה, אלא רק מערב ומדביק בידיו, וזה דומה ללש, ואינו בונה, וא"כ לק"מ, דמגבן לצורה אסור מן התורה גם ביר"ט ואין לו היתר, אבל מגבן ללא צורה הוא מדין לש, ולכן בסוגיא בקל"ד לא התייחסו לבונה, ומהאי טעמא גם אין כאן מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, דהירושלמי איירי במגבן ללא צורה וחשיבות.

הפני בביצה (י"ב ע"א סוד"ה "בגמרא") מחדש ומיישב: "הנלע"ד דהא דאמרינן מגבן חייב משום בונה היינו דווקא במגבן לאוצר לייבש ולהצניע לימים רבים, דבכה"ג מכוון לעשותם כמו בנין למען יעמדו ימים רבים, משא"כ עשיית הגבינות שהותר ביר"ט, ע"כ היינו לאכול לאלתר, וא"כ בכה"ג לא שייך בה בנין כלל, ולא גרע מבונה ע"מ לסתור דפטור, וא"כ לפי"ז לא מצינו שהותר בנין לצורך". הפני מחדש שמגבן שחייב משום בונה הוא סוג גיבון שנעשה לקיום לימים רבים. אמנם כתב שם הפני"י שלא מצא חילוק זה בדברי הפוסקים, ואדרבא רוב הראשונים (שבת צ"ה) כתבו שדברי ר"א "הזיד ביר"ט לוקה" לא קאי אמגבן, דביר"ט וודאי אינו דאורייתא כדמוכח מהסוגיא בקל"ד ולא חילקו בין הסוגיות.

אמנם בספר **מי טל** הביא שמצינו שבספר "**פי' קדמון ממצרים**" (מופיע בסוף הרמב"ם פרנקל) כבר כתב כן על הרמב"ם (בפ"ז ה"ו): "ואם נתכוון עם זה שיעמדו אלו הגופים המקובצים זמן רב כמו שעושין הגבינה, חייב אף משום בונה". א"כ יש פה תנאי חדש במגבן, שיהא למטרת קיום ולולי

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

זה לא יתחייב משום בונה. לפי זה בכדורי חומוס או סלט ביצים לכאורה לא שייך לאסור מדין מגבן, דאינו לקיום אלא לצורך אכילה לאלתר, וה"ה בעשיית כדורי גלידה לאכילה. אמנם יש לפקפק כאשר מכינים גלידה אם חשוב הדבר כעשיית דבר לקיום, כיון שהיום במקפאי הדברים מתקיימים זמן רב, או כיון שבתנאי החדר אין לו קיום לא חשוב מגבן, וע"ע לקמן.

ה. כיצד יש איסור בנין באוכלין למאן דאמר שאין בנין בכלים?

הראשונים התקשו, דכיון דק"ל (בביצה כ"ב) כדברי ב"ה הסוברים שאין בנין בכלים, א"כ לכאורה כ"ש שאין בנין באוכלין, וא"כ היאך מגבן יתחייב משום בונה? באמת כבר הקשו זאת הראשונים על הגמרא בשבת (ק"ב ע"ב): "האי מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא, רב אמר חייב משום בונה", והרי אין בנין בכלים? רבים מן הראשונים יישבו שם: "דכי אמרינן אין בנין וסתירה בכלים הני מילי בכלי שנתפרק... אבל לעשות כלי לכתחילה אין לך בנין גדול מזה, ואין זה נקרא בנין בכלים, שהרי אינו כלי אלא עושה כלי" (לשון הרשב"א ק"ב ע"ב וכן כתבו כבר תוס' שם ד"ה האי והמאירי ועוד). עפ"ז כתב הרשב"א "ובזה ניחא לי הא דאמרינן דמגבן חייב משום בונה, ואם אין בנין בכלים היאך אפשר שיש בנין באוכלין, אלא שהעושה דבר מתחילתו חייב משום שהוא עושה כלי והוא הבונה". א"כ, על מנת שמגבן יהא אסור משום בונה צריך שייחשב "עושה דבר מתחילתו". עשיית גוש גבינה מפירורים נחשבת עשיית דבר חדש וחשוב בונה (וכ"כ שם במאירי).

אמנם יש ראשונים שנקטו שאין בנין בכלים כלל, כרש"י (ע"ד ע"ב ד"ה ואי חייטיה) שכתב שבבנין חבית, תנור וכוורת אין מלאכת בונה, דאין בנין בכלים. ולדבריהם צ"ע, היאך מגבן חשוב כבונה. ושם נאמר דזו באמת רק שיטת ר' אליעזר, אבל לחכמים אינו אלא משום שבות, דאין בנין בכלים. ובאמת מצינו שרב האי גאון ביאר בשבת ק"ב דרב סובר שיש בנין בכלים, ומפרש את דברי בית הלל בביצה בדרך אחרת, אבל אגן לא קי"ל כוותיה, אלא אין בנין בכלים, ורב האי גאון אכן סובר שהדין לפיו מגבן חייב משום בונה הינו לר' אליעזר בלבד ולא לחכמים (הו"ד ברשב"א בב' המקומות). אלא דא"א לומר כן לרש"י, הואיל ובפסחים ביאר שמגבן חייב לכר"ע, וטפי מהכי הוכיח המי טל מעירובין (ל"ה ע"א) שם נקטה

אארוג לשבת – בגדרו מגבן

הגמרא שאין בנין בכלים לשיטת ר' אליעזר, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא. וצ"ע.

המאירי (צ"ה ד"ה החולב) סיים דבריו וכתב: "ואע"פ שאמרו אין בנין בכלים יש בנין באוכלין". נראה מדבריו שיש צד שעדיף בנין באוכלין מבכלים, וצ"ע מהו?. המי טל (בונה פ' ל"א) רצה לומר שהטעם שאין בנין בכלים הוא מצד שכלים אין התחדשותן חשובה לאדם ע"מ שיקרא דבר זה בשם בנין, דווקא בנין בקרקע לגודל נחיצותו עשייתו חשובה בנין, ה"נ י"ל שאוכלין לרוב נחיצותן חשובים מכלים ועשייתן חשובה בנין. עוד הביא דברי **החמדת ישראל** (הבונה בד"ה לכן) שבנין לא חשוב אלא בדבר הקבוע, אבל כלים תלושים הם ודרכן להישבר לכך אינן קבועין ולא שייך בהם בנין. שמא י"ל דאוכלין עד שיאכלו ולא יהיו אין בהם שינוי ושבירה ועדיפי מכלים, וצ"ע.

עפ"י הרשב"א הנ"ל ודעימיה, שמגבן חשוב בונה משום "עשיית דבר מתחילתו" רצה **האורחות שבת** (פ"ז הע' י') ליישב את קושיית המ"א, דהמגבן גבינה עושה דבר מתחילתו (עי' בדבריו שכ' שמגבן מיצר את הגבינה מתחילתה, יש מאין, ולכאורה אין דבריו מדויקים, דמקבץ הפתיתים הקיימים לגוש או נותן צורה לגבינה, כפי שהתבאר לעיל, אלא דמ"מ יש לומר שפתיתי הגבינה אינן חשובים ועשייתן לגבינה חשובה כיוצר דבר מתחילתו), משא"כ עיגול דבילה שדיבק תאנים אינו עושה דבר מתחילתו (אמנם יש לו שם חדש ושמה הוא חידושו). **בדעת תורה** (סי' שכ"א) הקשה על הח"א והקיצור שו"ע הנ"ל דכיון שצריך שיחשב "עושה דבר מתחילתו", מה שייך בפירות שדיבק לצורה "עושה דבר מתחילתו"?

יש לתרץ לשיטת האוסרים, שהגדרת "עושה דבר מתחילתו" אינה כה פשוטה, עיין ל' **המאירי** בביצה (כ"א ע"ב ד"ה ואין), שכתב "שמאחר שצריך לחדש דבר או לחזק בהחזרתם, ה"ז כבונה לכתחילה... ואף בכלים לא נאמר אין בנין בכלים אלא בהחזרת חוליות למקומם אחר שנתפרקו, והוא ענין שאמרו עייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה, שאם לכתחלה הוא הרי מחדש כלי לכתחלה, ואם כבר היתה בו, הרי צריך להדקה ביותר ולהעמיד בו יתד לחזקה...". א"כ חידוש דבר בכלי חשוב לעיתים כעושה כלי, ולפי זה י"ל בדעת הח"א ודעימיה דסברו שבדיבוק

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

פירות לצורה יש צד של חידוש, וכשם שיש חידוש שנחשב כעשיית כלי, ה"נ עשיית עיגול דבילה חשוב דבר בעל שם חדש, שיש מקום לחייבו משום מגבן. (עי' רב פעלים או"ח ח"א סי' י"ט שקבע דעשיית המדגוגה שהיא דיכת אגוזים ותמרים, ונעשים כמין עיסה הוי דבר חדש, שנשתנה בשמו וטעמו והוי מגבן).

עוד יש לומר דלשיטות הסוברות שמגבן חייב היינו לר' אליעזר, אבל לחכמים אינה אלא שבות, שמא משום עובדין דחול ושמא משום דדמי לבונה, כנ"ל, יתכן דדווקא משום שהוא דרבנן איסורו רחב יותר מהגדר הדאורייתאי, ולפי"ז גם ללא "עושה דבר מתחילתו" אסור, וה"נ י"ל לשיטות האחרות, שמ"מ מדרבנן אסור גם בכה"ג.

ו. סתירה בפירור הגבינה

האחרונים התקשו בשאלה, דאם מגבן חייב משום בונה א"כ המגרר את הגבינה יהא חייב משום סותר, והרי מצינו שמותר בשבת לגרר גבינה, כדמשמע במשנה בדיני מוקצה (קכ"ב ע"ב): "נוטל אדם... מגירה לגור בה את הגבינה", ופסקה הרמב"ם (בפרק כ"ה ה"ז). ועיין במשנ"ב (סי' שכ"א סקל"ו) שמותר לחתוך גבינה דק דק בסכין וקרדום. (עיין בבאר יצחק או"ח סי' י"ג ענף א', ובאבנ"ז או"ח רי"א סקל"ז, שכתבו דמתוך שהותרה סתירה לצורך ביו"ט במפרר גבינה, הותרה סתירה במסיק כלים - הרי שנקטו שיש סתירה בפירור הגבינה).

הרב פעלים הנ"ל נקט שהטעם שמותר לפורר גבינה בשבת הוא משום שחשוב דרך אכילה, ועפי"ז אין להתיר לפורר גבינה אם אינו אוכל לאלתר, עיי"ש. וכן הובאה סברא זו בשש"כ (פי"א הע' ל"ג) ובעוד אחרונים. סברא נוספת הביא בשם הגרש"ז **אורבך** בשש"כ (שם): "דכיון שעיקר מטרת בנין הגבינה הוא רק לסתירה ולאוכלה, שהרי אילו לא היה אפשר לאוכלה לא היה בונה כלל את הגבינה, ולכן אין בחתיכתה ובאכילתה משום סתירה. ומה"ט אין סותר בהמסת גושי סוכר או בשבירת בסקויטים". דהיינו סתירה היא מלאכה הופכית ומנגדת לבנין, לפיכך אם סתירה זו היא מטרת וענין הבנין, אין סתירה זו נחשבת מלאכת סתירה.

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

המי טל (סותר סי' י') הביא את דברי הרוגאצ'ובר במכתבי תורה (סי' נ"ב) וביאר אותם. לדבריו, מלאכת מגבן אינה רק חיבור פתיתי הגבינה לגוש אחד, אלא נוצר פה משהו חדש, פתיתי הגבינה היו רכים ועתה בקיבוצם הכל הפך לגוש אחד קשה. המפורר את הגבינה לא החזיר את המציאות להיות כפי שהיתה לפני הגיבון, אלא פירורי גבינה קשה בידו. לפיכך אין פה שום סתירה של הגיבון עצמו ולכך אינו סותר. הסתכלות זו מחדדת את המושג הנ"ל של "עושה דבר מתחילתו", אך על פיה בעיגולי דבילה, וכ"ש שאר פירות דבוקים, צ"ע אם הינם בכלל מגבן, וכדברי האורחות שבת לעיל ודלא כח"א ודעימיה.

אמנם כתב גליוני הש"ס להר"י ענגיל (שבת צ"ה) שאם יתיך את הגבינה זה יחשב סותר, דפה באמת יש ביטול למהות הגיבון. ועיי"ש במי טל (בהערה) שפקפק בדבריו, וטען שהואיל ואחר ההתכה תשוב הגבינה לכמות שהייתה (קשה), נמצא שאין זו באמת סתירה, עי' לעיל שהעלנו סברא זו גבי גלידה, דהואיל ובתנאי החדר היא תימס, נמצא שהבנין שנעשה בה אינו בנין אמיתי בר קיימא ולא דמי למגבן.

הר"י ענגיל (שם) רצה לטעון שמגבן הינו תולדה של בונה רק מצד דמיון הפעולה, ולא מצד התוצאה, ולכן אע"פ שעשיית הגבינה הינה בונה, מ"מ אין סתירתה חשובה סותר ואין תלות מחייבת שכל שיש בו בונה יש בו סותר. ועי' בדבריו שמדברי ראשונים ואחרונים לא נראה שנקטו כך.

ז. גיבון בעשיית גלידה

הרב פתח הדביר (סי שכ"ה אות א') והלב חיים (סי' קצ"ב) דנו על עשיית הדולודורמ"א (גלידה), שהיו לוקחים משקה מתוק ומניחים אותו בכלי רחב שבו שלג ומלח, ומגלגלים הקטן בגדול פעמים רבות עד שהמשקה בכלי הקטן נקפא, והעלו שהדבר אסור משום מגבן "שמקפיא המשקה ועושהו גולם אחד". החזו"ע (הל' יו"ט ע"מ ס"ד) כתב על דברים אלו "יש לחלק בפשיטות בין המקבץ חלקי גבינה ונותנם בדפוס, דחשיב עושה בנין כיון שמקבץ חלקים שונים ועושה אותם לגוף אחד כדרך בנין הנבנה מאבנים וצורות, כל' הרמב"ם... אבל בנידון שמקפיא מים, שעושה דבר לח לגוש, לא חשיב בנין כה"ג. ובאמת שיש סברא לומר שאף הלב חיים

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

ופתח הדביר לא כתבו שיש בזה משום בונה אלא בגלידה הנעשת בידיים ע"י סיבוב הכלי אשר בו המשקים... וע"י פעולתו נהפך המשקה לגוף אחד, אבל בנידון שנותן המשקה כמות שהוא בתוך המקרר ונהפך מאיליו לגלידה אין זה עושה מעשה בידיים, רק כעין גרמא, ולא אשכחן בנין במשקה כה"ג".

נראה שבדברי החזו"ע ב' טענות: א'. אין פה קיבוץ חלקים אלא הפיכת דבר לח לגוש. ב'. גם אם זה חשוב קיבוץ חלקים, מ"מ הדבר לא נעשה בידיים אלא מאיליו. ויש להשיב על דבריו. גבי א' י"ל דלהר"ד ודעימיה א"צ קיבוץ חלקים למגבן, אלא עשיית צורה כנ"ל. וגבי הטענה הב' י"ל דלהר"ד ודעימיה שמים את הגבינה הקפויה בכלים ושם מקבלת את צורתם, וא"כ עשיית הגלידה גם היום דומה למגבן. ובפרט לדברי הרוגאצ'ובר הנ"ל נראה שהקושי שמתקשה הגבינה לא נעשה ע"י אסיפתו את חלקיקי הגבינה, כי אם תהליך שנעשה מאיליו בקיבוץ החלקים וא"כ איננו שונה מעשיית הגלידה.

בשביבת השבת (ח"א עמ' י') דחה דברי פתח הדביר בכך שהגלידה לא נעשית לקיום כלל, ולא דמי לתולדת בונה, וכבר כתבנו לעיל שבימינו יש לדון על דבריו, דכהיום שלכאו"א יש מקפאי בביתו הגלידה נעשית לקיום, ואפי' לימים רבים מאוד. אמנם יש סברא לומר דכיון דבתנאי החדר אין לה קיום לא חשיב כנעשה לקיום, וצ"ע. לשיטת המ"א והח"א שהצריכו צורה למגבן יהא חילוק בין גלידה הנעשית בצורה (כגון ארטיקים) לגלידה הנעשית ללא צורה.

יש לציין כאן שישנה מחלוקת נוספת והיא האם יש בהקפאת נוזלים איסור מוליד. ראה **בשש"כ** (פ"י ד), שכתב שטוב להימנע מלהקפיא מים בשבת, אלא אם כן יש צורך גדול בכך. ובהערות הביא שבשו"ת דובב מישרים (ח"א נה) אסר משום מוליד, ויש שחלקו על כך.

ח. סיכום

מלאכת מגבן, מחלוקת ראשונים אם אסורה מן התורה או מדברי חכמים (ובדעת השו"ע ניתן להבין שפסק שהיא מה"ת). נחלקו הראשונים אם מהותה היא קיבוץ החלקים לגוש או נתינת הצורה לו, ויתכן שצריך את

אארוג לשבת – בגדרי מגבן

שני הדברים. באיכות הגוש שנוצר יתכן שלא די בדיבוק חלקים בעלמא, אלא צריך שיהפך לגוש אחד ממש, כדברי הקה"י, ויתכן שצריך שיעשה באופן הנעשה לקיום ימים רבים כפנ"י. מ"מ נראה שצריך הדבר הנוצר להיחשב כ"דבר שנעשה מתחילתו" ברמה מסוימת ע"מ שיוכל להחשב כתולדת בונה. ויש לדון הלכה למעשה במדבק פירות ובעושה גלידה האם נחשב הדבר כעושה דבר מתחילתו. כמה אחרונים אסרו עיצוב עשיית צורה למאכל, כגון סידור סלט ביצים או חומוס מצד מגבן, ואין דבריהם נראים בכך, ודברי המתירים נראים.